

WPROWADZENIE

W dotychczasowych doświadczeniach badawczych pogranicza społeczne traktowaliśmy jako na ogół ulokowane przy granicy autonomiczne lub nawet wyodrębnione obszary zamieszkałe przez ludność zróżnicowaną kulturowo. Bardziej precyzyjnie pogranicze społeczne traktowane było jako „ogół pozostających ze sobą w trwałych kontaktach przedstawiciele dwóch lub więcej zbiorowości etniczno-kulturowych, realizowanych w kontekście ich szczególnego związku z terytorium (terytorium zamieszkania lub wyobrażonym), działania których zmierzają do jego utrzymania (lub zawłaszczania), a także rezultaty tych działań” [Sadowski 2008: 24]. Naszym zdaniem, ulokowane najczęściej obok granic państwowych społeczne obszary pograniczy były i są nadal wspaniałymi laboratoriami do badań nad: mniejszościami, peryferiami, współdziałaniem lub separacją mniejszości względem narodowych większości, więziami terytorialną, granicami kulturowymi i ich pokonywaniem, zderzeniami kulturowymi, człowiekiem pogranicza aż do konstruowania wizji (regionalnego) społeczeństwa wielokulturowego.

U podstaw przygotowanej pracy zbiorowej znajduje się przeświadczenie, że pogranicza z wielością ich wyposażenia społecznego i kulturowego są obszarami i zbiorowościami zależnymi. Zależnymi od narodowych większości w krajach zamieszkania, jak i macierzy zorganizowanych w państwa sąsiednie, a także od szerszych procesów regionalnych, narodowych i globalizacyjnych. Dokonujące się tam zdarzenia, procesy, coraz częściej są jedynie przejawem szerszych zjawisk i procesów, które na użytek monografii zbiorowej nazywamy transkulturowymi.

Transkulturowość łączymy z procesami wewnętrznej dyferencjacji kulturowej, z narastaniem złożoności nowoczesnych (ponowoczesnych) kultur będących na wyposażeniu jednostek i wspólnot, z narastającym brakiem adekwatności pomiędzy kulturami i wspólnotami, z tworzonymi poprzez wymianę (media, migracje) układami sieciowymi (W. Welsch).

Nie ograniczaliśmy merytorycznie zakresu tematyki prezentowanej w publikacji zbiorowej. Autorzy mieli możliwość przygotowania autonomicznych artykułów, mieszczących się jednak w szeroko rozumianych ramach teoretycznych określonych tytułem publikacji.

Naszym zdaniem, w perspektywie socjologicznej na procesy transkulturowe na pograniczach składają się przede wszystkim:

1. Procesy transnarodowe – poszerzanie głównie symbolicznych i wyobrażonych granic oraz przestrzeni narodowych, tworzenie, konstruowanie narodów kulturowych lub sieci narodowych ponad granicami państwowymi (między innymi naród polski, litewski, białoruski, rusiński, ukraiński, węgierski, rumuński, bułgarski, macedoński i inne), powstawanie transnacionalizmów, transnarodowych tożsamości.
2. Procesy transreligijne – zderzenie religii (wyznań), narodowe funkcje religii i wyznań szczególnie po rozpadzie ZSRR, tworzenie „religijnych światów” ponad granicami państw, nowych religii i wyznań na pograniczach.
3. Procesy transjęzykowe – nowe zależności (lub brak) pomiędzy językiem a narodem, asymilacje językowe mniejszości lub nawet większości, zjawiska dwujęzyczności, unarodowienie języków, nowe role, szczególnie języka angielskiego na pograniczach.
4. Procesy transcywilizacyjne – zderzenie cywilizacji na pograniczach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym cywilizacji zachodniej i wschodniej oraz jej następstwa, szczególnie względem struktur etniczno-narodowych poszczególnych państw.
5. Procesy transregionalne – upadek lub konstruowanie nowych regionów na pograniczach, w tym regionów ponad granicami państwowymi.

Ponadto zamierzamy poszukiwać odpowiedzi na pytanie, jaka jest w tym względzie rola państw dominujących większości oraz państw sąsiednich, będących na ogół ojczyznami zagranicznymi mniejszości narodowych i etnicznych w państwach zamieszkania? Jacy są główni aktorzy dokonujących się procesów przemian określanych jako transkulturowe, w tym państwa, instytucje narodowe, religijne, obywatelskie, „przodownicy kulturowi”, specjaliści od zarządzania kulturą oraz przemysłu kultury i inni. Czy jest to zapowiedź tworzenia się, początkowo na stykach kulturowych, postnarodowej, postreligijnej, postjęzykowej, postregionalnej, a nawet postcywilizacyjnej przyszłości? Czy też mamy do czynienia ze złożonymi pro-

cesami tworzenia się nowych wspólnot narodowych, religijnych, a nawet cywilizacyjnych, procesami dokonującymi się niejako ponad granicami państw, dotychczasowych wspólnot kulturowych, które w przyszłości mogą wyznaczać nowe granice polityczne?

Zakładamy, że szereg zjawisk i procesów dokonujących się obecnie na pograniczach ma charakter przypadkowy. Jednocześnie ich masowość, trwałość i dynamika wskazują, że na pograniczach prawdopodobnie mamy do czynienia z konstruowaniem nowego ładu społeczno-politycznego i kulturowego, ładu, który może ewoluować przynajmniej w trzech kierunkach:

- utrzymania i obrony dotychczasowego *status quo*,
- konstruowania nowych podziałów politycznych według granic kulturowych,
- konstruowania społeczeństw pluralistycznych, a w perspektywie wielokulturowych.

Wyrażamy przekonanie, że transkulturowe przemiany na pograniczach, realizowane na gruncie wartości demokratycznych, prowadzą ku społeczeństwom pluralistycznym i wielokulturowym.

Urszula Abłazewicz-Górnicka, Andrzej Sadowski, Katarzyna Sztop-Rutkowska

Bibliografia

Sadowski A. (2008), *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pograniczna*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 14, s. 24.